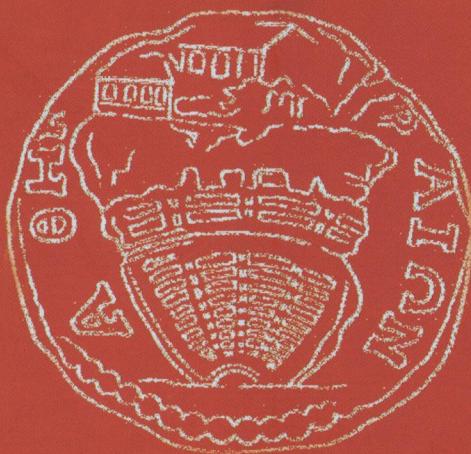

Γιάννης Γκότσης - Ελένη Καλή - Φωτεινή Σακελλαροπούλου
Βασίλης Τάσσος - Δημήτρης Τσατσούλης

Από το αττικό δράμα στο σύγχρονο θέατρο
Μελέτες για την πρόσληψη και την διακειμενικότητα

Επιμέλεια: Δημήτρης Τσατσούλης

©
ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

7

I. Η ANTIGONΗ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ ΩΣ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ANTIGΟΝΗΣ ΤΟΥ Ζ. ΑΝΟΥΓ, ΤΗΣ ANTIGONΗΣ ΤΟΥ Μ. ΜΠΡΕΧΤ ΚΑΙ ΤΗΣ ANTIGONΗΣ Ή' ΝΟΣΤΑΛΓΙΑΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΟΔΙΑΣ ΤΗΣ Μ. ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ - ΠΟΘΟΥ (ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΟΤΣΗΣ)	9
1. Εισαγωγικά-μεθοδολογικά	11
1.1 Η διακειμενική στόχευση της μελέτης	11
1.2 Από την «διακειμενικότητα» στην «υπερκειμενικότητα»	16
2. Οι τρεις «κάθετες» υπερκειμενικές σχέσεις: μικροσκοπική εξέταση	22
2.1 Δομή	22
2.2 Πρόσωπα	31
2.3 Μυθήματα και Μοτίβα	35
2.4 Θέματα	37
3. Δύο «οριζόντιες» προσεγγίσεις	41
3.1 Ο «οριζόντιος άξονας» της υπερκειμενικής σχέσης: η περίπτωση της Αντιγόνης ή Νοσταλγίας της Τραγωδίας της Μ. Λαμπαδαρίδου - Πόθου	41
3.2 Η «παρακειμενικότητα»	43
4. Συμπερασματικά	45
5. Παράρτημα: Η μικροσκοπική εικόνα των υπερκειμενικών σχέσεων σε πίνακες	47
II. Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΩΣ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟΥΣ ΚΑΦΡΟΥΣ ΤΟΥ Β. ΖΙΩΓΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΟΙΑ ΕΛΕΝΗ; ΤΩΝ Μ. ΡΕΠΠΑ - Θ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (ΕΛΕΝΗ ΚΑΛΗ)	53
1. Εισαγωγή	55
2. Οι Κάφροι ή Η αληθινή ιστορία του Μενελάου και της Ελένης (κωμωδία Φλυάκων) του Βασίλη Ζιώγα	60
2.1 Ένταξη των Κάφρων στο κοινωνικοπολιτικό και λογοτεχνικό υπόβαθρο της εποχής τους – Η τέχνη του Ζιώγα στα έργα της πρώτης περιόδου (1956-1967)	60
2.2 Προσδιορισμός των κύριων θεωρητικών εργαλείων	66
2.3 Οι Κάφροι του Βασίλη Ζιώγα ως υπερκείμενο της ευριπίδειας Ελένης	69
3. Ποια Ελένη; των Θανάση Παπαθανασίου - Μιχάλη Ρέππα	91

3.1 Ο χρόνος συγγραφής και παράστασης του έργου – Ειδολογική κατάταξη	91
3.2 Προσδιορισμός των κύριων θεωρητικών εργαλείων	95
3.3 Ο μύθος της Ελένης ως διακείμενο στο <i>Ποια Ελένη</i> ; των Θανάση Παπαθανασίου - Μιχάλη Ρέππα	99
4. Συμπεράσματα	117
 III. ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΟΡΕΣΤΗ ΚΑΙ Ο ΔΕΙΠΝΟΣ ΤΟΥ Ι. ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΑ (ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ)	 121
1. Η διακειμενικότητα στο <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> και στον <i>Δείπνο</i>	123
2. Το χτες μέσα στο σήμερα: τα πρόσωπα ως διακειμενικές ψηφίδες	126
3. Μοτίβα και μυθήματα ως στοιχεία διακειμενικότητας: εγγραφές του παλιού στο νέο	146
4. Τα νέα μοτίβα και μυθήματα στο λογοτεχνικό μύθο των Ατρειδών	150
5. Στοιχεία πρόσληψης	156
6. Δίκην επιλόγου	167
7. Πίνακες	169
 IV. ΠΑΡΟΔΟΣ ΘΗΒΩΝ ΤΟΥ Ι. ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ (ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΑΣΣΗΣ)	 177
1. Εισαγωγικά	179
1.1 Ο λογοτεχνικός μύθος...	179
1.2 ... και η διακειμενικότητα	181
2. Ο μύθος	183
2.1 Τα μυθήματα, τα μοτίβα...	184
2.2 ...και τα θέματα	188
3. Τα δραματικά πρόσωπα	191
3.1 ...του Καμπανέλλη...	191
3.2 ... και των τραγικών	198
4. Ο τόπος	202
4.1 Ο δραματικός χώρος	202
4.2 Ο Genette καθ' οδόν για την Θήβα	204
5. Συμπερασματικά	209
5.1 Η πρόσληψη του αρχαίου δράματος...	209
5.2 ... και το νεοελληνικό θέατρο	210
 V. Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΚΤΗΤΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ (ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ)	 211
ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	233
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	237

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Ηθεωρία της πρόσληψης και το παλίμψηστο που αποκαλύπτει η διακειμενική προσέγγιση ενός κειμένου αποκατέστησαν, τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, τη θέση του αναγνώστη στην ιστορία της λογοτεχνίας. Όπως διευκρίνισε ο Ρόμπερτ Γιάους, η θεωρία της πρόσληψης εμπεριέχει μια διττή λειτουργία σε σχέση με την πραγμάτωση του νοήματος του έργου: αυτήν που επικαθορίζει το ίδιο το κείμενο και αφορά στον ορίζοντα προσδοκιών του χωροχρονικά προσδιορισμένου αναγνώστη και εκείνη που αναδεικνύει την ιστορικότητα της αισθητικής εμπειρίας, υποθέτοντας τις αναδιαμορφώσεις του νοήματος που επέρχονται από τον διαχρονικό αναγνώστη. Εξέχουσα μορφή του τελευταίου αποτελεί ο νεότερος συγγραφέας, ο οποίος απαθανατίζει στα έργα του μέσω άμεσων ή έμμεσων αναφορών προγενέστερα έργα, λειτουργώντας ταυτόχρονα ως ερμηνευτής τους, ένα προσλαμβάνον υποκείμενο που δρα κάτω από συγκεκριμένες ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες.

Το αρχαίο ελληνικό δράμα αποτελεί πάγια πηγή έμπνευσης νεότερων δημιουργών που συχνά ανατρέχουν, συμπληρωματικά, σε παράπλευρες μυθολογικές τηγές των θεμάτων τους. Τα σύγχρονα δράματα, με άμεση ή έμμεση αναφορά σε έργα της αρχαιοελληνικής δραματικής ποίησης, ανασκευάζουν τον δραματικό μύθο ή χρησιμοποιούν μυθολογικές παραλλαγές του προκειμένου να ικανοποιήσουν τις πολιτικο-κοινωνικές απαιτήσεις της εποχής τους. Συχνά αυτό γίνεται σε βαθμό ανατρεπτικό του έργου αναφοράς οδηγώντας σε παρερμηνείες ή παραναγνώσεις του. Το ίδιο συμβαίνει άλλωστε και σε σκηνικές εκφωνήσεις που στηρίζονται σε αττικές τραγωδίες ή κωμωδίες, σε μια προσπάθεια ικανοποίησης νέων αισθητικών, ιδεολογικών ή πολιτικών αιτημάτων.

Ωστόσο, το θεωρητικό ενδιαφέρον όλων αυτών των επανεγγραφών ή και της απλώς δυνητικής παρουσίας αρχαιοελληνικών δραμάτων σε σύγχρονα έργα έγκειται, αφενός, στον εντοπισμό των ευρύτερων ή μικρότερων διακειμενικών μονάδων, ώστε να αναδειχθούν τα ακριβή όρια του διαλόγου που εγκαθιδρύεται μεταξύ δύο κειμένων και, αφετέρου, στις διαστάσεις που δίνει η ερμηνευτική συμβολή του νεότερου κειμένου στο αρχαίο κείμενο διανοίγοντας νέες οπτικές πρόσληψής του ή φέρνοντας στην επιφάνεια περισσότερο ή λιγότερο άδηλες σημασίες του. Η διακειμενική ανάλυση καθίσταται έτοι δείκτης της σύγχρονης πρόσληψης του αρχαίου δράματος α-

πό τους σύγχρονους δραματουργούς (και σε ένα άλλο επίπεδο, από τους σκηνοθέτες), εκφραστές των σύγχρονων αισθητικών, ιδεολογικών ή κοινωνικών προβληματισμών.

Τα κείμενα του παρόντος τόμου αποβλέπουν στο να ικανοποιήσουν την παραπάνω υπόθεση, εξετάζοντας εκ του σύνεγγυς σύγχρονα δραματικά κείμενα, χρησιμοποιώντας κοινά εργαλεία προερχόμενα από την θεωρία της πρόσληψης και άλλες αναγνωστικές θεωρίες αφενός και, αφετέρου, από τη θεωρία της διακειμενικότητας και τις ποικίλες διατυπώσεις της (Μπαχτίν, Κρίστεβα, Ζενέτ, Μπαρτ κ.ά.), διαφοροποιούμενα στη συνέχεια μεταξύ τους ως προς τα ακριβή θεωρητικά εργαλεία και τον τρόπο εφαρμογής τους με γνώμονα τις ανάγκες του εκάστοτε έργου ή της ερευνητικής στόχευσης.

Τα κείμενα αυτά είναι το αποτέλεσμα (με επιπλέον μετέπειτα επεξεργασία) ερευνητικής προσπάθειας που έγινε με δική μου εποπτεία στα πλαίσια σεμιναρίου του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών με τίτλο «Η πρόσληψη του αρχαίου δράματος στο νεότερο θέατρο» και επιλέχτηκαν μεταξύ αρκετών άλλων ως τα αντιπροσωπευτικότερα από άποψη θεωρητικής ανάλυσης, προσεκτικών και εύστοχων επισημάνσεων, τα εντελέστερα ως προς τη δομή τους και την αποδεικτική τους δύναμη.

Θέλω να πιστεύω ότι η δημοσίευσή τους σε βιβλίο εμπλουτίζει την μάλλον πτωχή ελληνική βιβλιογραφία στο θέμα της πρόσληψης και των διακειμενικών σχέσεων όχι απλώς σε θεωρητικό γενικής κατεύθυνσης επίπεδο αλλά σε εκείνο της συγκεκριμένης, λεπτομερούς εφαρμογής θεωρητικών εργαλείων σε σύγχρονα θεατρικά κείμενα διαφορετικά μεταξύ τους, αποκαλύπτοντας και διαφορετικές, συχνά υπόγειες, διακειμενικές σχέσεις τους με τα αρχαία δραματικά έργα. Άλλωστε, ο πλούτος του υλικού στον συγκεκριμένο χώρο της πρόσληψης του αρχαίου δράματος στο νεότερο και σύγχρονο θέατρο δημιουργεί ένα ίδιατερα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο (αν όχι ξεχωριστό γνωστικό αντικείμενο) για την ίδια την ιστορία της ανάγνωσης – και των συνακόλουθων (διαδοχικών) ερμηνειών – του αρχαίου δράματος από τους σύγχρονους δημιουργούς ως εναίσθητους αποδέκτες των κοινωνικών ανακατατάξεων.